

BARANYA VÁRMEGYE
ÉS
PÉCS VÁROS
RÉGÉSZETE.

VÁZLATOS ELŐADÁSBAN IRTA:
JUHÁSZ LÁSZLÓ
ÜGYVÉD.

PÉCSETT, 1894.
NYOMATOTT A LYCEUMI KÖNYVNYOMDÁBAN (FEHER MIPALYNÁL)

Csak olvasótermi
használatra!

C
2482

BARANYA, VÁRMEGYE
ÉS /
PÉCS, VÁROS
RÉGÉSZETE.

VÁZLATOS ELŐADÁSBAN IRTA:
JUHÁSZ LÁSZLÓ
ÜGYVÉD.

PÉCSETT, 1894.
NYOMATOTT A LYCEUMI KÖNYVNYOMDÁBAN (FFILER MIHÁLYNÁL).

B e v e z e t é s

Midőn a pécsi „Mecsek-Egylet“ azon megbizással tisztelt meg, hogy egy általa kiadandó emlék füzetben e megye és város régészetét ismertetném, — nem térhettem ki e felhívás elől, nem azért — mert bár egyrészt egy nagy megye és város régészetét csak vázlatosan is ismertetni az óriási anyagra való tekintetből nem csekély feladat; de hézag maradna másrészt, ha vidékeink különösen történelem előtti régészetének ismertetése továbbra is egészen hiányoltatnék: éppen ezért a szives olvasót azon kegyes engedékenységre kérem, hogy e vállalkozásomban szerénytelenséget ne, de csak önzetlen jó akaratot lásson annál is inkább, mert e közlemény e megye és város eddig még senki által nem ismertett történelem előtti, egész a diluvialis korig felnyuló legsötétebb ősz és a római kort is ismerteti, s e mellett a régészetre, érintőleg minden korban át, mint a történelmi momentumok kísérelője röviden reflektál; ezért ez ismertetés csak az egyes korszakok leginkább kidomborodó tényeire és adataira szoritkozik, hogy ez egy nagy egyetemes mű kivonatos közleményének ez uttal hivatásszerűleg megfeleljen.

Hogy a tisztelt olvasó e megye és város ősz régészetének kezdetéről némileg tájékoztatást szerezhessen, vissza kell vezetnem napjainktól a múltba visszazámítva 5-6 ezer esztendőre.

Ez idő tájon játszotta le földünk képződési forradalma utolsó jeleneteit a diluvialis kornak végső mozzanataival a diluvialis lósz és homok képződmények alakulásával, mely időre az ősz ember feltünése is esik. Ily lósz és homok képződmények alatt már ember által készített és

használt tárgyak mint: kova és csonteszköz, sőt kezdetleges edény részek is találtattak, ily rétegek alatt különböző ősz világi állatok: elefánt, orrszarvu, medve, ló, marha és szarvasnak emberi kéz által összehalmozott csontjai szén és hamuval, s ismét kova szilánkokkal kevert maradványai feltárattak, miként én ezt a Duna mellett, de a pécsi határban is találtam. Ugyan-e minőségű leletek tétettek Alsó Ausztriában a Duna mellett Czeizelberg, Gősing és Stilfriedben. Ezekből kétségtelen, hogy a diluvialis kor végén, midőn a vulkanikus eruptiók már gyengék és ritkábbak voltak, úgy, hogy az ember és állat e földön már akadály nélkül barangolhatott, az ősz ember is feltűnt a világ-egyetemben.

Hogy tehát az ember megjelenése a diluvialis kor végével összeesik, az említettem leletekből matematikai bizonyossággal konstatáltatik: mert ezen tárgyaknak egy diluvialis kori kisebb mozgalom, csuszamlás, eltolás következtében, mit esetleg kisebb vulkanikus nyomás is előidézett, kellett a lósz és homok alá kerülniök; azon eshetőség tehát, hogy e tárgyak a lósz és homok alá mesterséges eltakarás által jöttek, teljesen kizárva van.

Mindazok téves véleménye tehát, kik a régészetet, s különösen ennek ősz részét hypothesisnek tartják, az említettekkel teljesen megczáfolva van.

Ily tárgyak lelhelyei leggyakrabban a ma is még folyó s álló vizek, s a mai völgyek; tehát régi kisebb nagyobb vízmedenczék oldalai s környékei. Így a Dunának és Drávanak magasabban fekvő s az ősidőben vízmentes hajdani partjai; a Dunától a megye belseje felé vonuló s Pécsig nyuló hajdani vízjáratos völgyek partjai; a pécsváradi és sásdi, úgy észak szentlőrinczi járás hajdani vizek partjai. Az ősz ember azért kereste fel e vizek partjait, mert az ezekben tenyészett halakra halászott, s e vizek mellett tartózkodott s ezekre jött állatokra vadászott, de gyakran a vízben menedéket is keresett, miként a czölöp építményesek.

A vadászat és halászat korában az embernek általa-

nos eszköze a kova és obsidiánból hasított kés, nyilhegy és dárda volt. Az emberiség első idő szakában a tűz ismerete is hiányzott. A történelem előtti ősember tehát nyers hussal és vadgyümölcsessel táplálkozván s kidolgozatlan állat bőrével öltözködve, a kora idő első szakában a vadállattól nem sokban különböző életet élt.

Az emberi ész leleményessége több ezer éven keresztül odáig hozta az emberiséget, hogy a rendelkezésére állott követ céljaihoz képest alkalmasabb eszköznek köszöriülte, miként ez a megalyth kor későbbi idejében találtak

A találékonyság és a tűznek több célra lett használata reá vezette az őt embert az ércnek, a réznek felfedezésére.

A további kísérletezés az őnt is felfedezte s e két érc keveréséből előállt az őt embernek kedvencz ércze : a bronz.

Ismét ezer év után a vas fölfedezése új korszakot alkotott s ha a bronz az ember foglalkozásában, támadásában és védekezésében, kül és beléletében nagy változást idézett elő, annál nagyobb volt azon változás, mit a vas felfedezése idézett elő, mely ipari és hadászati eszközök készítésére az eddigi fölött túlnyomólag legczélszerűbb ércz volt s a bronzhoz képest már nagy szabásulag volt előállitható. A történelem előtti népek epocháit tehát, az ipari, támadó és védekezési eszközöknek anyaga szerinti kő, bronz és vaskorra osztjuk fel.

Vidékeinken a római hódoltsággal kezdődik a történelem közelebbi meghatározásokkal; mert római és byzanti történet írók e korszaknak minden momentumait időrendben feljegyezték.

A római kor lehanyatlásával találkozott a kelet és nyugot népeinek vándorlása.

E korszak népei versenyeztek a rombolásban; a mely emléket egyik hódító népfaj meghagyta, azt a következő hódító döntötte le.

Ezért a népvándorlások korszaka, miként megýenk

és városunk régészeti emlékein is észlelhető, a visszaesés korszakának is nevezhető.

Vidékeinken a népvándorlások korszaka a magyarok megjelenésével végződött. Őseink e földet megtartási szándékkal foglalták el s azért sem a talált emlékeket egyelőre le nem rontották sem az itt talált népeket ki nem irtották, hanem a magyar geniusban rejlő tolerantia és szabadság érzettel a meghódított népek beléletét és szokásait érintetlenül hagyván, azok régészeti emlékei a magyarokéval összevegyültek. A magyarok első korszaka, mely az Árpád királyok korszakának hivatik, tisztán magyar tipikus régészeti tárgyat csak néhány fajból tud felmutatni; mert őseink az Árpád-korban még csak harczászati foglalkozást űztek, s e szerint tisztán magyar ipar csak a fegyver-kovácsok, szabók, vargák és ötvösök s edényesek által űzetett.

Minden egyéb képzőművészeti tárgy, vagy stilszerű építészet e korban vagy az itt még roncsaiban fellelt római maradványok, vagy byzanti izlések szerint, de külföldi művészek által vitetett ki.

A kereszténységgel azon korban járt előítéletek a még e korban talált pogány, római s egyéb emlékeket nagy részben megsemmisítették; hála, hogy a föld, több számu feliratos emléket és meglehetősen számu ingóságot eltakart, úgy hogy napjainkban is rendelkezhetünk ily emlékekkel.

A vegyesházi királyok alatt Német és Olaszországban a renaissance izlés hozatott be külföldi mesterek által, mely izlés 1500 elejéig tartotta magát; később a rococo izlés előbbivel versenyezve, majd azt nagy részben kiszorítva a 19-ik századnak majdnem közepéig dominálta a műizlést.

Az 1848-iki nagy átalakulások Európaszerte az állami és társadalmi életben s rendben nagy átalakulást idéztek elő, az emberiséget a célszerű és reális iránynak megismertetésével, egy új korszaknak alapvetésére vezették. Kétségtelenül ez új mozgalom a régészetre is lényeg-

ges befolyást gyakorolt; régi szokások félretétettek s ujakkal cseréltettek fel, új találmányok a régi dolgokat a forgalomból kiszorították, a kézműipart, mely az izlések különféleségét produkálta, az idomokban s izlésben egyenlő termékű gyáripár váltotta fel, egy szóval a nagyszabású termelés korszakába jutottunk.

E vázlatos ismertetésnek célja tehát a legősibb történelem előtti kort, s a részleteiben ismeretlen római kort különösen régészeti adatok alapján ismertetni, azért e két korra főszólyt fektetek. A többi korszakot, melyet már eddig ismert munkákból bárkinek bővebben megismerni alkalma van, csak röviden érintendem.

E közlemény egyuttal a szerkesztés alatt lévő megyei monografiának történelem előtti őskori részéhez kútfőül is szolgálhat.

I. A történelem előtti kor első része (megalyth-kor).

Az ember legősibb korának alapos megismeréséhez és meghatározásához vidékeink földisei (geologia) viszonyait is tekintetbe kell vennünk.

A Duna és Dráva partjainak emelkedett részei változva diluvialis agyag, lósz és homok képződményekből állanak azon elhelyezéssel, a miként vagy az utolsó vulkanikus ösztetolások, avagy egyedül a vízképzetű települések eszközték.

A Dunától Monostorig hatoló agyaggerinc, mely a rómaiak által „mons aureus“-nak neveztetett agyagképződmény (mergl) helyenként mészfutással. A hegy lábai és az alatt kétfelől elterülő völgyek a különböző vastagságú humus alatt mint az ősz víznek feneke homoktelepülésekből állanak.

A harsányi hegy és mellékágai részben vulkanikus, részben másodlagos (secundär) képzetűek. A vízképzetű vidék a hegy lábainál s vele kapcsolatos dombokon ész-

lelhető és szintén agyagképződmények hömpölykavicscsal, vagy mészkővel váltakozva, a hegyek és dombok közti lapályok a humus alatt homokot tartalmaznak.

A Pécsig nyuló dombok és völgyek ugyanezen elbírálás alá jönnek. A Mecsek hegyvonala s annak Pécsvárad, Nádasd és Hidasd felé eső, úgy Pécstől nyugati irányban Szt.-Lőrincig vonuló részei, hasonlóan ezen hegyláncnak a megye északi részébe nyuló elágazásai — mind mélyen fekvő vulkánikus kőzeten, fekete és szürke granitkova és gyurmagon s még néhány e fajú kőzeten ülnek, mely hegyek másodlagos képzetű kőzetei: a feketés és szürke kőszén vezetékű, erős kötésű, gyakran kova vegyítékű homokkő s a szén közt települt kova-kéneg (Svefel kies) és vastartalmu rétegek. E hegyek többi részei, vízképződményű sárga laza homokkő, színre és alakra különböző kötés nélküli homoktelep, helyenként különböző kőzetű hömpölyökkel keverve, majd agyag, mész és lősz települések.

Különösen Pécs földismei viszonyait vizsgálva a következőket állapíthatjuk meg.

A Mecsek hegynek pécsi szakasza szintén az említett gránit padon ül, az e feletti erős kötésű homokkő a széntelepek kísérője, az ezen telepek közt beékelte kova és vastartalmu rétegzésekkel.

E homokkőnek szürke s általában vörhenyes, a föld fölületéig nyuló rosszul kötött részei, melyek gyakran már agyaggal vegyítvén s igen törékenyek s porhanyók, helyi elnevezéssel lapornak, s ennek csak színezett de nem rétegzett agyagos részei ilavacsának hivatnak.

Egyéb része a Mecseknek az első és másodlagos képződésű mészkő. A hegy lábai s ezzel összefüggő dombok agyagos alkatuak, a hegy alatti síkság a humus alatt mint a hajdani ősviznek feneke, homok telepekből áll, mely homok rétegek az édes vizű ősi tó fenekét képezték. Ezen tónak mely a diluvialis korban a Drávaig terjedt, mert a feneket képezett homoktelep megszakítás nélkül odáig húzódik, partjai voltak egyfelől a hegy lejtői

Bodán, Bakonyán, Tóttösön, Szöllösön és Cserkuton valamint Üröghön keresztül Pécsig, mely part a Pécsvárad és Mohácsra vezető utak keresztezésénél, tehát a nagy homokbányáknál fordulatot képezett s Üszöghnél az árpádi és póstavölgyi magaslatok felé tartva a kökényi és keszűi dombokon keresztül Gyód és Arányosig e tónak másik partját képezte. A jelzett tó partok általában agyag települések, közben felszínre került homok által felváltva különösen a pécsi határban Üröghtől kezdve a makári lejtők agyag és homok alkatuak, a keleti része e parti területnek többnyire homok és lösz vegyületű agyag.

Gyűjteményemnek kagylók, csigák, puhány és héjancz állatok, halak és diluvialis korú emlősök csontmaradványaiiból álló része az általam előadott geognostikai és hydrographiai őszállapotoknak vitathatlan igazságát bizonyítja.

A nevezett kővületek részint sárga homokban talált vasélekes kötéssel, részint löszszel vegyült agyagban, avagy másod képzetű mészben képződött lenyomaték és meszesedések (calcinatiók.)

Hogy minő oki összefüggésben van e földisme előadás az ő emberrel s ennek kül- és beléletével, alább bemutatandom.

Midőn a föld képződési forradalmi már annyira csilapultak, hogy a Chaosból kibontakozott embernek és állatnak szabad mozgása e földön lehetséges volt, kezdődött az ember vándorlása.

Az ingatlan tulajdon fogalmának teljes hiánya, a világ egyetemének gazdátlan volta az ő communizmus, az ingó vagyonnak alig érték számba menő viszonyai, az egyes ember-családoknak társadalmi szervezet előfeltételei nélkül — egy magasabb czélt még nem ismerő, egyedül anyagi élete okozták, hogy az ő ember helyhez kötve magát nem érezte. Az újabb vidékek és helyek, újabb állatok és tárgyak utáni érdek-inger vezette az ő embert egyik világrészből a másikba.

A biblia mythos, s a történészek megegyeznek abban hogy Ázsia volt az ember keletkezésének őshelye minden népvándorlás eredetileg innét indult ki.

Az indo-germánok voltak az elsők kik megkerülve a fekete tengert, keletről nyugot felé — a fekete tengerbe ömlő Duna torkolatok útján a Dunán feltelé törve a mai Horvát és Magyarország területeit érintették, s különösen e megye területén is több kevesebb ideig tanyáztak, vagy megtelepültek. Ez indo-germánok egyes családai, vagy több család egy patriarchalis családfő alatt évezredekön keresztül keletről nyugotra szakadatlan vándorlásban voltak, s a mammutb, rén és ős szarvas, orszarvu s egyéb vadakra vadászva, s a végtelen kiterjedésű folyók és tavak dús választéku halaira halászva vidékről, vidékre előretörtek.

A Fekete tengertől a Dunának majdnem forrásáig talált és ujabban felfedezett ős kova és obsidián eszközök telepei, mik az említettem indogermánok elhagyott lakhelyei voltak, ezt kétségtelenül igazolják.

E szakadatlan népvándorlás azt eredményezte, hogy az indogermán népfaj egy része hazánkon keresztül a mai Felső s Alsó Ausztriai, Tirol s Voralberg és Németország területére költözött, hol évezredekön keresztül a családok és törzsek folytonos összeforrása által a germán és kelta népek keletkeztek, mely utóbbi e néhány évezred után útját ismét keletfelé vette.

Az indogermánok délfelé szakadt családai ugyanezen évezredek alatt az etrusk, gall és egyéb ős népeket képezték.

Hazánk területein, s különösen a mai Dunántulon a Száváig terjedő területeken ugyane több évezredek alatt az indogermánok a slávok nemzetségeit alapították meg.

Elszaporodás következtében egyes törzsek elválván a ma is élő Szerb, Slovén, Horvát ős Illyr népeket képezik.

Az ős Szlávtság másik része északnak vette irányát s a Tót, Cseb, Morva, Litván, Lengyel és Orosz nemzeteiket alkotta.

Az Oroszoknak a balti tenger mellékre huzódott töredékei már néhány század óta a Germánok (Preussok) által absorbeáltattak.

E csekély eltérés után térjünk vissza Baranyába.

Miként az indogermán vadászok és halászok a Duna vidék egyéb részeit érintették; éppen úgy a baranyai Duna és Dráva partokat is megszállták.

Szekcső, Mohács, Battina és Vörös-Marth magaslatain is fordulnak elő már a legősibb kova időszakból maradványok.

E népek szaporodás és újabb családok felvétele által fokozatosan erősebbek lettek, mi őket a megye belső területeire hatolni felbátorította.

Igy elfoglalták a mons aureusnak a Battina-Monostor közti hegynek mindkét lejtőit s a harsányi hegyvidék alacsonyabb részeit. A magaslatokon előre hatolva eljutottak a mai Pécs és vidéke területeire.

A földismeit előadással egyezően az ő ember e hegyek oldalait azért foglalta el és tartotta hatalmában, mert az agyag oldalakon talált földet különböző gölöncsér és építkezési célokra használta, de később ez agyagtalajokban veteményeit is elhelyezte.

Ez oldalak alatt a még ez időben elég bő vizű édes tavak terültek végig.

A hegyek belső és magasabb részei pedig a kovát, kovacsillát, gránitot és különböző granithömpölyt szolgáltatottak, melyekből az ő ember a különféle cél és szükségletnek megfelelőleg eszközeit formálta és csiszolta.

Területeinken lakott ez ő népek névszerint meghatározása Schönleben — az Annales Carnioliae — és Katincsics szerint is oda vonható össze, hogy az itt élt, az indogermánoktól leszármazott népfaj ő Illyr-faj volt, s több törzse szerint Aborigenes, Japodak és Hyperboreusok nevet viselt, kik később egy közös elnevezéssel valószínűleg a panye, pan szó után, a mivel Pan istenséget megtisztelték, Pan imádok, tisztelőknak, egyszóval: miként Dio Cassius író feljegyezte: pannonoknak is neveztettek.

Ez elnevezés alatt ismertettek már Caesar Augustusnak Pannoniában való megjelenésekor mindazon népek-melyek a Dunától délre a Száváig és Muráig laktak.

Minthogy különösen Pécs és közeli környéke már a leghomályosabb őskorból, tehát az ős vadász és halász élet korából igen dús leleteket tartalmaz és minthogy a megye egyéb részein felszínre került leletek csekély, de lényegben soha sem eltérő változásokon kívül mindenkor és mindenben megegyeznek, s miként mondani szokás: minden korszaknak megvan a maga egyöntetű genre-je, így vagyunk az ős régészettel is.

Feltalálható lévén tehát Pécssett az őskornak minden korszaku változata, e vidék leleteit fogom tüzetesebben tárgyalni, a megye e részéből fogom az egész megye régészetét ismertetni.

Tehát pars pro toto! — —

Minden állításomat az általam talált leletek és gyűjteményemben elhelyezett több ezer darabra menő őstárgyból bizonyítottan vonom le.

Az ősemlék a vadak üldözésében csakhamar elérkezett a Dunavidékről Pécs területére, mely vidék geniuszának rendkívül megfelelt.

A határ alsó részét elfoglaló nagy lapály egy messze elterült hatalmas tavat képezett, mely a halak milliót rejtette s a vadak százezreit körülcsalogatta.

A hegy oldalai különféle óriás fát és vadgyümölcsöt szolgáltatott számára, a hegyekben talált vulkanikus kemény kő eszközeihez szolgált anyagul.

Az ős ember első települése a határ keleti magaslatain, a tó keleti határánál történt. E hely neki legjobban kedvezett állandó tartózkodási helyül; mert a Mecsek hegy oldalai részint az akkori számtalan dús forrás miatt tulságos nedvesek és iagóványosak voltak, részint őserdővel borítva a nagyszámu vadak támadásai miatt kevésbé biztos helyek voltak. A hegytől kissé távolabb eső délkeleti magaslatok ellenben nagyobb területű egyenes helyet, gölöncsér-foglalkozásra és építésre alkalmas földet, agyagot nyújtottak s a nagy tóhoz közel feküdtek.

E magaslatokon többféle korból fedeztem fel telepeket s ezeket idősorozati rendben adom elő.

Hogy e közlemény a vonatkozó tárgyak rajza nélkül kénytelen megjelenni, e művecskének hiánya marad, de ezuttal az idő rövideje és a hely szűke miatt másként intézkedni nem lehetett. E közlemény célja a legkezdtelegesebb multnak feltárása lévén, a szives olvasót azon kegyes türelemre kérem, méltóztassék megengedni, hogy az ős ember (troglodita) lakását feltárjam és ennek erkölcsi és anyagi életét minden vagyona és életmódjával feltüntessen.

Egy az agyag talajba egy és fél méter mélyen, két méter szélességben és négy méter hosszúságban ásott föld alatti üredékre, mi veremnek is nevezhető — az ős ember fa ágakból csúcs tetőt épített; — ezen csúcstetőt kívül belől agyaggal vastagon bekente s midőn a sározás egyideig a levegővel már érintkezett részei is megszáradtak, mind a veremben, mind kívül a tető körül nagy tüzet raktott, s ily módon a tető és a verem oldalai egy tégia tömeggé égve, ez első építésznek mind nyári mind téli biztos menedéket nyújtott

Ez építésmód kétségtelen beigazolására rendelkezésre állanak ily troglodita lakból kiásott égetett lapok.

E lapok egy része egyfelől sima felületű, másfelől érdes, kevésbé kiégett. A sima felületű rész volt a szoba fala, az érdes oldal volt a földhöz tapadt rész.

Más lapok ismét fa-ágak különböző lenyomatait viselik magukon, a mint a tető kiégetése alkalmával a faág hamuvá égve az üres nyom visszamaradt.

Azon érdekes kérdés merül itt fel: miután az ős-ember lakását kiégette s e szerint a tüzet ismerte, használta-e a tüzet ezen kívül más célra is?

E telepen is tett több évi kutatásom azon feleletet engedi adnom, hogy ezen nép a tüzet még rendesen nem használta. Ennek bizonyítására szolgál azon körülmény, hogy hamu nyomokat e telepen igen ritkán találni és a tűzrakáshoz az ősidőben használt tűzoszlop itt soha elő nem fordul.

Ezekből tehát egész bizonyossággal konstatálható, hogy e nép a tüzet ritkán és csak is ipari célokra, tehát ház kiégetésre, edény és háló-súly égetésre használta. A húst

és vad gyümölcsöt azonban még az ősi vadszokáshoz képest nyersen élvezte.

A tűz élesztés ezen ős népnél tehát esemény számba ment. A troglodita lakáshoz visszatérve lássuk ennek vagyónát mi képezte?

Az említett verem lakás kiásatása alkalmakor a következő ős eszközöket találtam:

Egy felébe hasított kova hömpölyt, melynek szélei több helyen élre vannak köszörülve, egyéb fölületű simára csiszolt; találtam egy nagy fölületű, mindkét felén lapos s köszörülés nyomait viselő kova homokkal telített szürke homok követ; találtam továbbá egy granit gyurmag hömpölyt, melynek egyik vége egy éles végű; másik vége pedig egy lapos végű kalapácshoz hasonítható.

A homokkő-lap kétségtelenül a két kisebb kő eszköz idomításához, a két kisebb a kovák hasításához használtatott. Találtam még össze-vissza húsz darab kova eszközt és szilánkot, és két, hasításra való kova darabot.

Az eszközök közt hat darab igen érdekes kisebb-nagyobb kova-kést találtam, melyek közül különösen egy igen kicsi kristálszerű kovából hasított kés arra enged következtetni, hogy kis vágáshoz való eszközre is volt a trogloditának szüksége, talán az ember testén valami kisebb műtét megejtéséhez, vagy hasonló célra. Jelzett eszközök között volt különösen szép két obsidián nyílhegy és több rendbeli szép színezésű szilánk.

Hasonlag találtam többféle edénynek kisebb-nagyobb töredékeit; két édes vízi kagylót, de már igen porhanyó állapotban.

E kagylóknak ily állapotából is az e helyen levő telepek legősibb voltára kell következtetnem; mert, míg későbbi telepeken talált ily kagylók hasonló talajviszonyok közt — miket az ősember valószínűleg folyadék felszedéséhez kanál gyanánt használt, még jó állapotban találatnak; addig amazok több ezer évvel idősebbek lévén, ellenállási képességüket már elvesztették — ugyan ezen szabálynak vannak alávetve az edények is hasonló elbírálás szerint. Az itt

talált csontok többé-kevésbé mind mész kőületű kéreggel vannak bevonva, mi kétségtelenné teszi, hogy e traglodita üregben talált csontok a velük érintkezett földdel s ennek mésztartalmával az óriási hosszú időn keresztül teljesen összetapadtak.

Végre e traglodita lakban találtam két darab háló súlyt, mi kétségtelenül arra enged következtetni, hogy e nép halászatot is üzvé, hallal is táplálkozott. A hálót természetesen vagy hajlékony s fonásra alkalmas galyból, vagy nyers bőrből készített kova késsel hasított szijakból állították elő; a súlyra a háló elmerítéséhez volt szükség.

A fonál készítése e népnél még teljesen ismeretlen volt, mert a fonáshoz avagy éppen szövéshez használt eszközökből, miként ez a makári ős telepen körülményesen felfalatható, soha, sehol egy darab elő nem fordul.

Az öltözék is e szerint csak nyers állati bőrből állhatott, melyet az itt előforduló s láthatólag köszörű kővön hegyezett csonttű segítségével, kova késsel hasított bőrszijakkal erősítettek össze; s meggondolva, hogy 4—5 ezer év előtt a föld melege nagyobb volt, bizton kimondhatjuk azt is, hogy ezen ő ember az év nagyobb részét ruházat nélkül élte keresztül. Fegyverzetét a nyílhegy és kova-kés, s kova-dárda képezte, mely kova és obsidián eszközt, ismert növényekből készített méregbe mártva használta támadásra és védekezésben.

Ékszer e nép még nem használt, mert több évi kutatásom után még nem volt eset, hogy ékkövet vagy bármely készítésű agyag gyöngyöt kézhez kaphattam volna; holott a makári telepen ékkövet és gyöngyöt különféle nagyságban és alakban nagyszámban találtam.

Ezen nép ipara tehát egyedül a lak, edény és háló-súly, háló, bőrmez és kova-fegyver s végre csont-tű és tű készítéséből állott.

Halottaikat, miként ez idei marcius hóban egy nagy dombnak lehordása alkalmával találtam, — mert kétségtelen, hogy e népek ide temetkeztek, (mint mely hely a tartózkodási teleppel egy vonalban attól legföllebb

1500 lépésnyire fekszik) — napkelet felé, hanyat fektetve de minden kegyelet-jel vagy áldozati tárgy nélkül; — tehát a fentebb leírt élet módhoz képest a legprimitivebb módon a szabadföldbe temették el.

Egyedüli főfoglalkozása e népnek a vadászat és halászat volt.

Ha már most tekintetbe vesszük azt, hogy e nép a legkezdetlegesebb fegyverei dacára, az erőre és vadságra oly borzasztó ős elefántra, orszarvúra, rén- és ősszarvasra vadászott — miként ez állatoknak e telepen talált csontmaradványaiból, melyek nem őslénytani kövületek, hanem vízképzet utáni meszesedések — kitűnik; úgy fogalmunk lehet az embernek borzasztó erejéről és bátorságáról, mely tulajdonokkal a fegyver gyarlóságát pótolnia kellett.

Házi, tehát szelidített állat e népet nem környezte. Sem kutya, sem macska csontmaradványait, sem egyéb házi emlősnek felismerhető csontszarv hulladékait egyáltalában nem találtam, holott az említett vadak csontjai és fogai, sőt őszarvas agancshulladékok is előfordulnak.

Végre e népet még teljesen vallás nélkülinek tartom, mert hulláikat minden kegyelet és áldozati tárgy nélkül takarították el. Ha most már az eddigieket összegezve ezen ősz ember jellemzéséhez a teljes eredményt leszámaztatni akarjuk, e jellemzést a következőkben domboríthatjuk ki:

Ezen korban az ősz ember a természeti ösztöntől adott gyakorlatiassággal, óriási nyers erővel, éppen ily vadsággal felruházva — a kedély nemesülés minden előfeltétele, vallás, kegyelet, s minden ethikai és esztetikai fogalmak hijában a vagyon fogalmi és igényei nélkül, de annál nagyobb őserővel és életkedvvel fölruházott természet fia volt.

A hová ezen ősz ember a megye bármely területén megtelepedett, mindég és mindenütt ugyanezen kül- és beléletével találkozunk; tartózkodási helye mindig víz mellett, az agyag vidékeken volt.

II. A történelem előtti kor második része (neolyt-kor) a bronz és vaskorral.

Néhány ezred év szakadt az örökkévalóságba, mi alatt az ő ember haladása fokról fokra bekövetkezett.

A már leirt teleppel határosan a pécsváradi út-irány vonalában még más többféle, s későbbi nép telepeire akadtam.

Találtam itt különféle nagyságban és alakban köszörült kő-ékeket granitból, öt darab éket és eszközt szerpentinből és egyet bazaltból. Ez utóbbi ékek egész valószínűség szerint a tiroli, vagy Salcburgi alpesekről valók, s egy onnan ide költözött, vagy ezzel kereskedést üzőt nép eszközei voltak. Bizonyítva van ez az által, mert e két kőnem Baranyában, de az egész Dunán-túlön elő nem fordul, az említett osztrák tartományokban azonban nagy mennyiségben fordul elő. És csakugyan: e tartományokban kelta nemzetségek tartózkodtak, kik részint mint cölöp építményesek, tavakban, részint az eruált bányák közelében mint bányászatot üző népek éltek.

Granit és kova azonban a hetényi és egregyi hegyekben rendelkezésre állott; az e kövekből készült eszközök tehát minden kétséget kizárólag helyi termékűek voltak.

Az ékek készítése, különösen a szerpentin ékeké, kiválóan szép, de luk még egyen sem fordul elő, — jeléül annak, hogy a bronz cső e népeknél még ismeretlen volt, minthogy a furás bronzcsővel eszközöltetett.

Ennek nagyobb igazolására szolgál azon körülmény is, hogy a kova-kés (silex) még mindig használatban volt, holott ha bronz eszköz ismeretes lett volna, ez a kova-kést a használatból bizonyára kiszorította volna.

A kova eszközökön mindazáltal nagy haladás vehető észre.

A kések, kovanyil és dárdahégyek jóval nagyobbak az előbbieknél és nem egyedül hasítottak, hanem köszörülőkkel rendes élre köszörültek.

A háló-súly itt is előfordul, tehát a foglalkozás és életmód e népnél is ugyanaz volt, mi az előbb tárgyalt

37642

népé; azon különbséggel, hogy az edény és tűz használata már gyakori volt, mert edény és hamu maradványok itt nagy mennyiségben fordul elő.

A temetkezés is a keleti részen már vegyesen fordul elő, találni a telepek közt, de szorványosan a szabad földbe temetett hullák maradványait, de a temetkezéshez használt hamu és csont urna — a hamvvödör — is már előfordul.

Ez ősi népi idő folytán a Mecsek alján nyugati irányban a mostani város terület magasabb részén körülbelül az országut vonalig fekvő területen keresztül Makáralján, Német-Ürögh község dombjain át a Pécs mellett fekvő falvakon keresztül egész Bodáig terjeszkedett, mert mind ez említett vonalakon e népek nyomait megtalálhatni.

A szorosán vett pécsi határban a Mecsek lábainál elterülő agyag felületeken e népek telepei rendszeresen előfordulnak. E telepeken az átfűrt kő-eszközök sokféle alakja már előfordul, tehát a bronz cső már használatban volt, de a bronzeszközök egyéb nemei is feltűnedeznek. A bronz tokos véső, mely Pécsen is föllelhető s a bronz sarló különösen a földmivelés terén nagy eseményt alkothatott.

E bronz eszközt nyugati népeitől, az említett tartományok kelta lakóitól csere-kereskedés útján nyerték, kiknek érintkezés között tartományaik virágzó voltát elárulván, ingert szolgáltatottak amazoknak e tartományok fölkeresésére.

Mint látni fogjuk: ez ingernek meg voltak következményei, és nem ok nélkül, mert az ez időbeli telepeken, de különösen Felső makárban a sütő és gabona zuzó követ gyakran föltaláljuk, a földmiveléshez pedig a tokos véső, sőt kő és szarv kapa is használtattak. Mindezen telepeken a háziállatok közül a szarvas kisebb nagyobb emlősök már előfordulnak, tehát barom-tenyésztés is üzemelt.

Házi állatok közül a makári telepen már a kutya is előfordul, tehát az ember ez állatot saját céljaira már használta.

Midőn a kelták Pécs vidékeit is meglátogatták, e hódítók elől a benlakóknak fogságba nem ejtett része a hegyekre menekült így keletkeztek a hegyi telepek.

Igy keletkezett Pécssett a felső-makári telep, a Jakab hegyen levő telep, és a töttösi erdőben lévő telep.

Az összes, a lejtőkon lévő telepeken talált tárgyaknak e hegyi telepen talált tárgyakkal különbség nélküli ugyanazonossága kétségtelenné teszi, hogy ezen, az akkor vadon őserdőbe menekült népek az aljban lakott hason népnek menekültjei voltak, s ez kétségtelenül így van; mert e hegyi telepeken, különösen a makári felső telepen kova eszközt soha sem találni, hanem a bronz eszköz, sőt öntő minták többször előfordulnak. Elképzelhető sem volna tehát, hogy épen a haladás stadiumában e nép minden ok nélkül elhagyta volna már kultivált agyagos gabona és legelő talaját, s ezt egy zord hegyi őserdőbeni lakással cserélte volna fel? Ez elképzelhetlen lévén, el kell fogadnunk azon bizonyítékot, hogy e nép a szomorú kényszernek engedve választotta e többnyire kőves tartózkodási helyet.

E pannon népek e vadonjaikban is folytatták előbbi foglalkozásaikat.

Nagyobbára még ezek is vadászat és halászatból éltek, de a földművelés és barom tenyésztés is rendes foglalkozásukat képezte. Lakhelyeiket részint az itt talált kőből és agyagból, részint fából építették, mert az említett troglodita vermet itt soha nem találtam, de a talaj ily használata, miután sok kő réteg vonul azon keresztül az akkor még elég ritka és kimélt bronz eszközzel hosszadalmas és költséges lett volna; de azon körülmény, hogy e telepen sok tál és tányér szerű edény akasztásra szánt füllel van ellátva arra enged következtetni, hogy ez edények felakasztásához szükséges fallal is bírtak.

Tál és tányér edényeik, magas, homorúan befelé hajtott szélekkel voltak ellátva; miből okvetlenül az következik, hogy asztal vagy szék náluk még ismeretlen volt s folyadékkal telt ily edényeiket vagy a földön, vagy ölükből tartották, s hogy ha ez edények görbe helyzetbe jutottak, a mozgásba hozott folyadék iránya az edény konkav szélén megtörve az edénybe visszadobassék,

Eszközeik bronz, kő és szarvas agancsból, mellék-tárgyaik égetett agyagból voltak.

Ipar céljaikra egyik legnevezetesebb eszközük volt a bronz fűrész, mely számtalan tárgy feldolgozásához célszerű eszközüül szolgált.

Egyéb ipar, és földművelési célra használt eszköz volt a tokos bronz véső, a bronz szekerce, bronz nyil, és dárda hegy. Szarvas agancsból sok célra használt eszközt készítettek, így szerepet játszott a szarv kapa; különféle eszköz a bőr és edény készítéshez; továbbá a csontból használt árák, tűk és simítók sem hagyandók figyelmen kívül.

Mindezen anyagú eszközök mellett használatban volt még a különféle kő, fegyver és eszköz.

Edény készítésben a felső-makári telep népei különös mesterek voltak.

Tekintetbe véve azt, hogy e népek a gölöncsér korongot még egyáltalában nem ismerték, tehát minden edényt kizárólag szabad kézzel formáltak, bámulatba ejti az embert azon nagy gyakorlottság és türelem, melylyel a különféle célra használt edényeket az egy hektoliter nagyságútól az egy deciliter nagyságúig különb-nél különb-féle változatban készítették. Ékszereket nagy mennyiségben használtak.

E népeknél már előfordul a bronz fibulának egy hallstadi alakja, a bronz gyöngy és fülbevaló, kar és lábperec sőt nyak perec is; azonkívül különféle csat.

Kő-ékszert is találtam e telepű népeknél: egy piramis alakú, fényesre csiszolt pécsi márványkő és egy 20 centiméter hosszú s 5 centiméter vastag szerpentin követ, mindkettő egyik végén át lukasztva van, hogy fűzőbe huzathassék a nyakon való hordozás céljából.

Végre egy különféle változatu agyag gyöngy gyűjteménnyel rendelkezem e helyről.

E gyöngyök a parány nagyságu gyermek gyöngytől kezdve a fél ököl nagyságu gyöngyig — színben alakban és kidiszításban a legkülönb-félőbb módon variálnak.

Iparukban még nevezetes helyet foglalt el a szövő és

tonó eszköz. Fonásra a kézi orsót használták, miről az általam talált nagyszámu orsó-fej tanuságot tesz.

Ez ős ember szövő gépéből az idő vasfoga által el nem pusztított részletek a következők: az agyag henger, mely két végén lukkal bír, jeléül annak, hogy valamely csont szegben forgott; e szövő székről való több kevesebb piramis alakú súly s nagyobb számu fonál felszedésre szolgáló fonál-gombolyag tartók; végre kiegészíti e gyűjteményt egy széles a közepén lukkal bíró csont tű, mely a fonálnak oda és vissza huzására szolgál.

Kétségtelen tehát, hogy e nép lent vagy kendert ismert, s azt feldolgozni is képes volt.

Képzőművészetről is volt már e népnek halvány fogalma. Bár az edényeken, gyöngyökön, orsó-fejekén talált díszítések geometriai alakok, bizonyos számu pont vagy vonalból álló szabályos mértani alakok szerinti összeállítással, mégis bírok gyűjteményemben e telepről egy, bár igen, kezdetleges kivitelű agyag virágot, mely a mellett tanuskodik, hogy ez emberek közt volt egy, ki a természet egy virágát művészet segítségével iparkodott megörökíteni.

E nép kegyelettel és vallással is bírt, mert gyűjteményemben mind a felső, mind az alsó telepeken nagyrészen egész tartalmukkal talált urnák ezt eléggé bizonyítják, ez urnákban a kegyelet edényeken kívül még bronz, kő és agyag ékszerek is találtattak.

E kegyelet s egyuttal áldozati edények elég tanuságot tesznek arról, hogy ezen ős ember lelke, már magasztos és nemes érzésre hajlandó volt.

De előfordul e telepen egy temetkezési edény felett egy darab áldozati oszlop (Lamptirosz) is, mi a kegyelet és vallás érzületre világos bizonyítékot szolgáltat.

E Lamptiroszokról említést tesz Wosinszky Mór úr is az apari ásatásokról adott egy ismertetésében. Miután pedig én e telepen Lamptiroszt csak egyet találtam az említett kivül, azt kell következtetnem, hogy azon ős ember, kinek urnája mellett a Lamptiroszt találtam, valószínűleg a mai Tolnamegyéből Aparról szakadt ide, mi semmi módon kizárva nincsen.

Sokáig tárgyalhatnék még e népekről; mintán azonban a hely szüke ezt nem engedi, a bővebb értekezést egy esetleges más mű részére kell fentartanom.

Midőn Pécs és vidéke, nem különben e megye területein az ős nép ily műveltségi fokra jutva mint szabadon fejlődő nép elég jó viszonyok közt élt, e boldog ős állapotában egy tetterős harcias nép a kelták által megzavartatott.

A kelták a mai osztrák és sveici alpes vidékekről hol a bronzot, vasat, sőt, sőt már az aranyat megismerni tanulták, minden esetre termékeny mezők és legelők után is vágynakozva jöttek a Duna vidékeire.

Hirből, leírásból Pannoniának termékeny vidékeit, népének barmokban gazdagságát a kelták már ismerték; nem maradt tehát nekik egyéb hátra, mint az általuk már nagy tökélyre emelt bronz és vasfegyverekkel a különben is edzett népet felfegyverezni, s megbizható vezér fensége alatt szebb haza keresésére megindulni.

Az európai nagyobb népvándorlásnak kezdetét a kelták nyitották meg. Az „Annales Carnioliae“, ugy Katincsic „Commentarius in C. Plinü Ser. Pannoniam“ művek szerint Krisztus születése előtt 600 évvel törtek be a kelták Sigoves nevű vezérük alatt Pannoniába. Itt némi megjegyzést kell tennem, hogy az utóbbi időkben tett régészeti tapasztalatokat a fent idézett régibb munkák adataival összeegyeztethessük.

Hogy a Pannoniába tört kelták biturgiai kelták lettek volna, megcáfoltatott az által mert eruálva van, hogy Sveiczot, Tirolt és Szalcburgot kelta népfajok lakták, kik a terméketlen alpes vidékeken elszaporodván, reá voltak utalva, hogy az életfentartásra szükséges termékeny vidékeket felkeressék.

A Pannoniában gyakran talált bronz és vastárgyak, s különféle edények a hallstadti, a sveiczi és tiroli kelta tárgyakkal mindenben megegyezők.

Bizonyítottnak lehet tehát tartani azt, hogy Pannoniát nem e Galliából jött biturgiai kelták, hanem a szomszéd kelta népek hóditották meg.

A kelták, dacára a pannonok bátor ellenállásának,

több heves összeütközés után a pannonokat legyőzték; nagyobb részét fogságba ejtve, virágzó telepeiket elfoglalták, vagyonuktól megfosztották és nagyobbára mint szolgákat saját-céljaikat szolgálni kényszerítették.

Hogy a kelta invázió alkalmakor Pécs és vidékei területén nagy harcok és öldökléseknek kellett lenni, kétség kívül igazolva van az által, hogy az általunk már ismert egész vonalon a város keleti magaslataitól kezdve a város területén és azontúl talált számtalan, csontváz a csontok és koponyák minőségi állapota szerint ezen Krisztus előtti 600 év előtti időre vihethető vissza. E csontvázok hol oldalt, hol hason fekve néha összehajtott helyzetben, közben régi egykorú koponya zuzódásokkal, minden kegyelet, vagy áldozati jel és tárgy nélkül, ruha tartozék, gomb, bronz karika, vagy csat hiányával, tehát sok esetben már kirabolva csak egyszerűen elföldelve találtak. E hullák e harcokban elesett pannonok maradványai, kik ugyanakkor elesett kelta harcosal vívott harcban egymás mellett lelték sirjüket. A kelták fogságát kikerülendő, a pannonok elmenekült része az őserdőben a Felső-makáron és Jakab-hegyen keresett menedék helyet.

A kelták az egész már általunk ismertetett vonalat, Pécs és vidékétől egész Bodáig, s a megye egyéb részeit is megszállták.

Kelta bronz, vas és edény leletek Pécs és vidékéről s a megye területéről nem ritkák.

Gyűjteményemben a kelta tárgyak is képviselve vannak.

A bronz tárgyakból említendő a bronz buzogány és bronz lándzsa; a hallstadti félkör hajlású fibula, melyből a város területe alatt talált kelta temetőből hét darabot megmentettem; hogy e hely kelta temető volt, azzal van bizonyítva mert ugyanezen sirok egyikének lakóján egy vas, szintén egy más alakú hallstadti fibulához hasonló fibulát találtam, és egy vasgyűrűt; kétségtelen tehát, miután a kelták idejében a vas még új találmány lévén ékszer számba menő nagy becse volt, hogy sem pannon emberé, ki a vasat még nem ismerte, sem római emberé, kinél a

vas Pannoniába szakadása idején már ékszer becszel nem igen birt, nem lehetett.

Ugyane sirokban többféle bronz csatot s néhány egyéb ingóságot találtam. A határ több pontjain s az egész említett vonalon bronz tűk, gombok fordulnak elő.

Vas tárgyból a város területén kelta eredetű lándzsát és csa a bárdot, kardtartó vasláncot találtam megemlítőnek a már előadott vas fibulán és gyűrűn kívül, mely két tárgyat a becsesebbek közé sorolom.

Edény készítésben a kelták kitűnő jártassággal bírtak.

Az itt eddig nem ismert új alak és izlés, mely a vázakon, csészéken és egyéb edényeken észlelhető, az edények finomsága, a díszítéseknek az eddigi népekétől eltérő különbsége, az edények díszítése körül használt kréapor beeresztés, kétségtelenül a legszorosabb rokonságra kényszerít következtetni a hallstadti, a felső-ausztria és szacburgi kelta telepek leleteivel, s kétségtelenül bizonyítja azt, hogy e kelták az előbbi hazájukban üzött házi iparaikat ugyanazon mód szerint itt is tovább üzték.

A kelták már rendes falazatu házakat építettek; a téglá égetés sem volt ismeretlen előttük, mert a téglá leletek közül ama kicsiny, a mai téglánál sokkal kisebb alakú téglá messze a város belterületén kívül eső keleti telepen is feltalálható, s a város területén több helyen előfordul ugyan, de soha római téglával épített vagy későbbi felazatban elő nem fordul, s később teljesen nyoma vesz.

Bizonyított dolog tehát. hogy e téglát semmi római kor utáni nép, sem a rómaiak nem használván, e téglá csak kelta téglá lehetett. Pénzt e kelták még nem használtak, a mennyiben tehát kereskedést üztek, ez csak cserekereskedés volt.

A kelták urai levén a pannonoknak, emezekkel együtt éltek e megye vidékein is; foglalkozásuk földművelés, barom tenyésztés, vadászat és halászat volt; a bronz és vasiparban már szép jártasságot fejtettek ki; sőt ékszer készítésre nem csak a bronzot és vasat, hanem már az aranyat is használták.

A rómaiak által e kelták is pannon elnevezés alá vétettek.

Ily viszonyok közt éltek Pannonia népei még öt százzadon keresztül, midőn a világhódító rómaiak hadi sasai Pannoniába is eljutottak és az itteni nép uralmának végét vetették.

III. Római kor.

A rómaiak Napoleonja : Caesar Oktavianus Augusztus 35 évben Kr. e. hódította meg Pannoniát, s ezzel a ma baranyai részeket.

Baranyának meghódítása is a Duna vonal felől kezdett. A rómaiak stratégiája az volt, hogy a folyók mentén kezdték a foglalást s innen később befelé folytatták a hódítást. Caesar O. Augusztus is először a Duna vonalát foglalta el; a benszült pannon — kelta népek telepítvényeikből kiűzettek, s részint római alattvalók lettek, részint pedig a megye belsejébe menekültek.

Ezt bizonyítja azon körülmény, hogy ezen, s egyáltalában a legtöbb telepen hol római hódoltság nyomai találhatók — előző népek nyomaira is akadni, mert egyik hódító a másik nyomába lépven maradvány tárgyaik történelmi sorrendben egymás fölé települtek.

A rómaiak az elfoglalt Duna vonal magaslatait azonnal kasztellumokká alakították át, s e helyeken rendes katonai állomásokat tartottak fen.

Ily katonai állomások voltak : Szekcső, (Lugio), Mohács, (Anamata inf.), Kölked, (Altinum), Battina, (Bacincum), Vörösmarth, (Adnovas), Herceg-Szöllős, (Donatianum), Laskó, (Donationis), és Bellye (Mursa minor.) E baranyai végállomástól Eszékig (Mursa major) húzódik a ma is kitűnő szolgálatot tevő római út (ördög út), mely Eszéket egy felől Bellyétől a nevezett dunai castellumokon keresztül a megye felső határ állomása Lugóig húzódó uttal s ezen tovább az Ó Buda (Aquincum) felé eső felsőbb dunai vára-
kon keresztül Aquincumig összekötötte.

Ez volt az ugynevezett parti utirány (via ripensis.)

A megye belsejébe vezetett (mediterráneos) közbelső utak a benső állomások összekötése céljából többfelé ágaztak el.

Igy egy másik ut irány vonult Eszéktől Baranyavárig (Antianum); ez ut érintkezett a Laskafaluba (Mursella) vezető uttal, honnan egy felől a mons auerus tövén Baccincum s a többi dunai várral volt összeköttetésben; másfelől Beremend (Beremis) és Siklós (Serena) felé folytatta irányát.

Ismét egy más utirány vezetett Pécsről (Sopianae) Eszéknek, (Mitroviczának), (Sirmium) Ó-Budának (Aquincum) és Szőnynek (Bregetio).

Sopianae összeköttetésben volt a megye többi állomásaival, mint Hidasd (Pons sociorum) Siklós (Serena) Beremend (Beremis) Szt.-Gál (Limosa).

Nem célja e műnek hosszabb történelmi fejtegetésbe bocsájtkozni. mert ezzel célját tévesztené, azért az Antoninum itinerarium és a Peutinger féle római utmutató tábla további magyarázatát mellőzöm.

A római utirány és távolság mutatók emlékei közül néhányat megőriztek; így Bellyén és Bátán egy-egy feltalálható, Maximinus és Verus Maximus császároktól.

Nevezetes a Lugio állomáson talált Septimius Severus idejéből fenmaradt dunai flotillának kikötő helye, mely a mai szekesői szigeten volt, mely helyen 70 darab egy méter hosszu s fél méter széles és vastag feliratos koczka kő találatott, melyek néhányának elolvasásából világosan kitűnik, hogy itt hajó állomás volt.

Midőn a jelzet dunai castellumok az őrségek szaporítása miatt szűkek, részint a barbarok gyakoribb támadásai miatt kevésbé biztosak lettek, a megye belsejében is emeltettek katonai állomások.

Igy a mons aureusra támaszkodva építetett, a mai Baán község határában Quadriburg, mely egy négyszög alakú négy saroktoronnyal ellátott erősség volt; a gyűjteményemben levő téglán olvasható Quadriburg felirat tisztába

helyezi, hogy e négy szögben épült erősségnek ez volt megnevezése. Ily Quadriburg Vas megyében is előfordul.

E Quadriburg mellett volt a mons aureus és Baranyavár Antianum erősség is, mely erődítmények úgy látszik összetartoztak s egy nagyobb szerű katonai fegyverhelyet (arsenált) képeztek. Ennek bizonyítására megemlítem, hogy mind Baranyavár, mind Baán határában találtak nagy mennyiségű nyers vasat, azonkívül nagyobb vasszerszámokat, mint üllőt, nagy kalapácsot s egyéb vas eszközt, mi kétségtelenné teszi, hogy itt nagyszerű fegyvergyár volt, a melyben a római haderőnek itt elhelyezett osztályai számára a fegyverzet készült.

Minthogy a megye délkeleti részén fekvő Duna vonal és Dráva sarok a germánok és sarmaták támadásainak különösen kitéve volt, ezen positiók különös megerősítést igényeltek, ezért a fentebb említett katonai helyeken, igen nagy haderő tartatott készenlétben; e körülmény pedig ismét azt eredményezte, hogy a pénzzel rendelkező legiók, ezek tisztjei és hozzátartozói, kik magasabb igényekkel, is bírtak, az ipart és művészetet iparosok és művészek telepítése által előmozdították.

A tapasztalat ezt igazolja; mert nem egy művészeti emlékek, finom izléssel — és művészeti szakértelemmel kivitt ékszer, edény, avagy egyéb tárgy találtatott e vidékeken.

Baranya a meghódítás után azonnal alsó Pannoniához (inferior) tartozott; Galerius alatt pedig ennek neje: Valeria tiszteletére „Pannonia Valeriának“ neveztetett.

Maximianus Diókletianns és Galerius a Balaton lecsapolása, a mai Sió csatorna alkotása, az ős erdők irtása és a termő felületek szabályozása által e megyét földművelésre mindinkább alkalmassá tevén, Baranya már a római uralom alatt termékeny tartomány és Rómának egyik élénk kamrája volt.

Próbus császár alatt a mons aureuson és szintén a pécsi aranyhegyen s még néhány szőlőhegyen bortermelés üzetett.

A megye északi részében is találtam néhány, már a

római időben épült Castellumot így: a jágonoki határban a Dáróvár név alatt ismert várhegyen; továbbá Gödrében a községi erdő felé, hol két német ember három évvel ez előtt két római fazék bronz pénz talált, többnyire a két Constantin, Valens és második Valentinántól; e pénzek ezek nagymennyiségéből következett, vagy egy gazdag római magán emberé, vagy egy katonai szárny hadi pénzei lehettek.

Ugyane kincsnek arany és ezüst részét az illető azonban édes teherként természetesen magával tovább vitte. E pénzekből mintegy egy kilogramot megvettem.

Pécs és vidékének tárgyalására térve egész bátorsággal merem állítani, hogy a megye ezen része első Claudius császár által foglaltatott el.

Sok évi kutatásaim során nem volt esetem, hogy Oktavián Augustus Tiberius, vagy Caligula császártól bármely pénzt Pécsen vagy a Mecsek egész oldalán Bodáig vonuló római telepeken valaha találtam volna; míg ellenben közvetlenül e három császár után következő Claudius-tól egyedül Pécs területén legalább 70 darab különféle veretű pénzt találtam. Ebből bizonyosan állithatom, hogy e császár harcosai a római pénzt e területeken először szórták el; Claudius-tól kezdve minden császár pénze több kevesebb számban hasonlóan előfordul; lehetetlen tehát, hogy ha itt Claudius előtt már római ember mefordult volna, hogy ezek után e császárok pénzei is elő ne fordulnának.

Ez állítással a hódítás fizikai lehetőség tekintetében is megegyezik.

Bár Caesar Octávián óta a rómaiak Pannoniát meghódított tartománynak tekintették, mégis e hódítás Pannonia belső részeire ki nem terjeszkedett.

Tekintve azt, hogy Pécs és vidéke népes és harcra képes pannon — kelta gyarmatok által ez időben már egészen betelepítve volt s tekintve azt, hogy a római hódítás előtt a Duna és Dráva vonalról ide menekült pannon kelták, ezek hadi erejét növelték, miről a rómaiaknak,

mint ügyes taktikusoknak is elég biztos tudomásuk volt, természetesnek találhatjuk, hogy a megye belsejébe, Pécs és vidékeire hatolni csak Claudius alatt mertek.

A rómaiak hadi tudománya, a hősi ellentállás dacára itt is győzött. A ceréki magaslatokon talált csontváz telepek minden valószínűség szerint e vidék elfoglalása körül folytatott csatákban elesett harcosok csontjait takarják; és csakugyan e magaslat hadi positionak igen alkalmas volt.

E hullák annak idején nagy tömegekben és rendetlenül, de már nagy részben római időből való kegyelet tárgyakai és edényekkel földeltettek el.

Elfoglalva levén Pécs és vidéke, a római hadászat a megszálló csapatok részére védelmül itt is először várakat (castellumokat) épített.

Pécssett a régi castellum a vártemplom és püspöki székhely körüli ma is részben fenálló várfalak belső területén volt, mely magában foglalta még a mai alsó sétatér felét is. A Littke háznál iránya északnak húzódván ez az északi fallal összefüggött. E castellum lakóinak temetkező helye a Littke és ezzel szomszédos telkek területe volt.

A későbbi római időben, midőn a külső területeken szórványosan lakott villák részint az újra elszaporodott benszülöttek, részint a mindinkább feltűnedező barbarok támadásai miatt biztos lakhelyül már nem szolgáltak, építették a nagy körfalak, hogy a római elemnek Sopianae biztos menhelyül szolgálhatott.

Szóllós, Tóttós és Boda határaiban is találni római castellumok falazataira.

Mint hogy az antoninusi utmutató (itinerarium) e vidékről, mint Sopianaeal — többes számban emlékezik u. m.: „Inter a Sirmio per Sopianas Treueros“ usquae, és „a Sopianis Acinco“ s ismét iter a Sopianis Bregetio tehát egy oly helyet nevez meg, mely alatt többes szám fogalma értetvén, ez elnevezés gyűjtőnév természetével bír; ha tekintetbe vesszük, hogy a rómaiak itt a gyarmatok nagy számát találták, mikel ők elfoglalván e coloniákat többnyire kényelmes és díszes villákkal építették be Pécs és

vidéke területein: egészen természetesnek fogja a szives olvasó találni azon állításomat, hogy Sopianae alatt nem egyedül a mai Pécs, hanem minden a Mecsek lejtőin talált colonia összevéve együttesen értetett coloniae sopianae röviden Sopianae elnevezéssel. Sopianus kelta vezér után, kinek e vidékbeli coloniák tartományai voltak. Pécs tehát Sopianae csak része volt.

Ezen állításomat még az is megerősíti, hogy alig hihető, hogy -- míg Baranyának sok ezeknél kisebb jelentőségű helye „egnevezéssel birt; a Pécstől Bodáig terjedő négy erős gyarmat semmi elnevezéssel nem birt volna, alig hihető, s ez csak úgy lehet, hogy e helyek is Sopianae néven nevezettek.

Hogy Sopianae már a korai római időben nevezetes hely volt, kitetszik abból, hogy egy pro-pretor és így sok más római tisztviselő székhelye volt.

Pécsnek azon multját felderíti több feliratos emlékkő.

Aranyhegyen 1773. évben egy római márvány sarkophagot találtak; ennek feliratai szerint ezen sirböltöt állította: Septimia Ursina, Markus Restitianus meghalt atyjának; továbbá Markus Ursus III-ik italiai legióbeli katonának; és Markus Cotta fivérének. E felirat D. M. diis manibus szavakkal kezdődik, a pogány időből való.

Oldalain, Ganiméd elragadtatása, Jupiternek Ledávali szerelme, Helena elragadtatása és Polixena megöletése látható. E sarkophag egy része a püspöki palotában van befalazva, a sarkophagban pedig a püspöki sirböltben Klimo püspök fekszik eltemetve.

Egy másik Pécszet talált emlékkő szenteltetett Flavia Augusta Caenidianaenak-Calliustus Augustus Libertus Hyginianus által, D. M. szintén pogány időből való. Egyik oldalán Charon a Styx folyán hajóz át, többi részén is mytologiai alakok láthatók.

Ismét egy másik emléket állított; Ceserna Firmiliána önmagának, Markus Lucianus férjének, Markus Lucidus fiának Markus Firmianus katonának, Ulpus Lucius a II-ik

legio adjutrix, kandidátusának, Ulpia Procliva és Luciának végre Markus Julianus unokájának.

A székes templom mellett 1818 évben egy három láb magas fehér márvány áldozó oszlop találtatott e felirattal: Lucius Ulpus Marcellus alsó Pannonia császári legatusa (vezére) és pro pretora (helytartó) tiszteletére és bátorsága jeléül.

Katincsics szerint e kő Hadrián vagy Traján császár idejéből való s állítottatott Lucius Ulpus által, az egyik felén a győzelem isten asszonya másik oldalán egy római vitéz sisak és páncélban, egyik kezében lándzsát tart másik kezével paizsra támaszkodik és egy lealázott barbar hátára tapos. Hátsó részén fürtös szőlő vesszők, alattok egy nyúl rágódik. Az isten asszony a győzelmet, a vitéz, Lucius Ulpiust, a nyúl a békét jelenti.

A római keresztény időből is vannak pécsi emlékek. Így 1773. évben a püspöki udvarban találtatott egy kő melyen Krisztus képe művészileg van faragva, az ábrázat alatt Jakab és Ezsau felirat, ez alatt egy latin szt. írást mondat.

A keresztény vallásnak a római pogány időbeni gyakorlatát a ritka értékű földalatti kápolna bizonyítja, melynek festményei közül a hal és páva jel Krisztus monogramjai, továbbá látható Péter és Pál apostol. Noe, az ajándékot hozó három király, Jónás próféta.

A kápolna bevolt falazva; s minthogy megnyitásakor benne emberi csontok találtattak, bizonyos hogy ezek befelezott keresztények csontjai.

Az Apáca utcában 1839. évben egy római pénzszekrény találtatott melyen a négy főpénzverő hely illusztrálva volt: Róma, Konstantinápoly. Siscia és Sirmium. Kivitele e lég művészi.

E feliratos tárgyak nagyobb része a nemzeti muzeumba került. A vártemplom újjá alakításakor a két fűtő hely készítése alkalmával több kisebb, nagyobb töredék emlékkő jött napvilágra, mely az akkori keresztények babonájának esett áldozatul, s mint töredék az első székesegyház épi-

tésekor az alapokba befalaztatott. Valjon mennyi római kő emlék lehet a vártemplom alapjaiban?!

A bemutatott emlékekből kitűnik, hogy Pécs valaha, szép számú római intelligenciával bírt, hogy egy legatus pro pretor s így Pannonia Valeria alsó részének székhelye volt, hogy a III. itáliai és a II-ik adjutrix legiók valami részei itt s a megyében feküdtek, hogy a művészet e korban virágzásban volt; végre: hogy a keresztényvallás már első zsengejében Pécsen is kultiváltatott.

Feliratos kövek töredékei itt ott még fordulnak elő, de összefüggő szöveget elő nem tüntetnek, s így kevés jelentőségűek.

Gyűjteményemben is vannak ily töredékes kövek feliratos téglák Quadriburg és Imp. felirattal; néhány feliratos edény Cracuna, Ratillo és Carn felirattal.

Gyűjteményem ezen kívül sok e korbéli tárgygyal rendelkezik u. m.: 1) Ékszerek arany ezüst és bronz gyűrűk kameákkal és a nélküli, pogány időből és későbbi korból, aranyozott és bronz karperecek, különféle alakú fibulák, ezüst és bronz fülbevalók, pénz és másnemű medailonok, gyöngyök. 2) Pénzek, Claudius császártól kezdve minden császártól III. Valentinánig több kevesebb számban és változásban ezüst és bronzban. 3) Fegyverek, római kard, lándzsák, nyilhegyek, zabra kengyel vas, sarkantyú, ló és szandalia patkók, bronz kantár diszítések és szij végek. 4) Ruha gombok, csatok, karikák. 5) Edények és cserép tárgyak, vázák, urnák, áldozati és kegyelet-edények, tálak, tányérek, főző edények, mécsek, különféle kályhacserép és disz, több terra sigillata edény. 6) Kő edények és szobor részek, végre bronz edények és tárgyag. Az elő sorolt tárgyak kiáltó bizonyítékai az itt valaha divott római nagy és magas kulturának, mely azonban a rómaiak eltűnésével végleg lehanyatlott.

Már I. Valentinian császár alatt a barbárok támadása veszélyes jelleget öltött, hogy e császár indítatva látta magát egy a Duna tulsó oldalán állítandó újabb védvonal fentartására, a ma is látható római sáncok, melyek Aquin-

cumtól Titelig Pest és Bács megye Duna vonalán végig húzódnak ez erődítmények maradványai.

A barbár quadokat azonban mindez meg nem félem-litette, sőt ismételt és összetett erejű támadásokat intéztek a római védvonal ellen, s midőn a quadok egy fejedelme Gabinius a rómaiak által meggyilkoltatott, minden erejüket összeszedve, áttörtek a Dunán s Pannoniának nagy részét iszonyú dühöngéssel bejárták, sok római várost leromboltak és általános öldöklést rendeztek; e quad pusztítás adta meg a római birodalom pusztulásához az első lökést.

A hunok támadásait 377. év körül a rómaiak már nem voltak képesek ez időtől fogva sikeresen vissza verni, s ha a góthok szövetségével rövid időre váraikban és kulcsos városaikban még tartották is magukat, mégis III. Valentinián alatt 441—442 körül a hunok ismételt támadásainak ellentállani képesek nem lévén, Pannoniából, ezt előbb maguk is kirabolván, eltávoztak. s ezzel a római uralom Baranyában is örökre megszűnt.

IV. A népvándorlás korszaka.

E kor a pusztítás kora lévén, régészeti tekintetben csak fogyatkozás észlelhető; — mit a rómaiak alkottak, nagy részben megsemmisítették, a kulturához szokott nép részint leöletett, részint rabszolgaságba hurcoltatott; mind-ezen megsemmisítő munkában hunok, quadok, góthok, gepidák, longobardok, avarok és bolgárok egymással versenyeztek. A quadok után felmerültek a gepidák, kik a hunok után rövid ideig jártak vidékeinken; ezeket felváltották a góthok és longobardok, kik szintén rövid itt tartózkodás után Olaszországba vonultak új hazát alapítani.

A longobardok örökébe az avarok léptek. Ezen keletről jött hun scytha népfaj vadságra a hunokkal meg-egyezett, csak hogy vidékeinken tovább tartotta magát.

Óriási körsáncok közt tartózkodtak; a khánok a körsánc területének közepén, s a nemzetségek e körül laktak; ily körsáncok még 10 — 14 mértföldnyi körmérettel is

birtak, a töltések 10 - 12 öl magasak és szélesek voltak. Az alpári földsánc, mely a Duna Dráva és Rába közt feküdt, Baranya megye nagy részét is érintette. E kör-sáncok (ringek) belterületeire hordották össze a rabló had-járataikon ejtett zsákmányokat, melyeken bár nyugodtan megosztózhattak volna, mégis a zsákmányon többször surlódásba keveredtek.

Az avarok gazdálkodásainak Nagy Károly frank király vetett végett, ki őket több elhatározó véres csatában teljesen legyőzván egy részöket a mai Vasmegyébe telepítette, másik részük elzüllött.

Az avaroknak 795. évben lett legyőzetése után, Nagy Károly a régi Pannonia és így Baranyának rendezéséhez jogott, a templomokat és városokat újra helyre állította, a kihalt vidékeket frank és német telepítményekkel népesítette, a Duna és Rába közti vidéket marchionatus névvel a salcburgi püspökséghez csatolta.

Arnó salcburgi püspök e vidék rendezését folytatta, s a munka sikerei mutatkoztak.

Alig élt Baranya néhány csendes évet, midőn egy újabb csapás, a bolgárok zsibbasztották meg a fejlődő tevékenységet; pusztítva és öldökölve járták be Baranyát és utjukban üszköt és vérnyomot hagytak.

Rothold és Adelram püspökök Privinna herceggel szövetségbe legyőzték a bolgárokat, s a keresztény kultúrának ismét utat nyitottak. Luitpram salcburgi érsek Pécssett egy templomot szentelt fel (ad quinquae batilicas, mely templom már minden esetre az akkor erős várfalakkal védet castellumon belül a mai vártemplom helyén épült.

Hogy Pécs mint magas falakkal erősített kulcsos város, melynek falai közt sok ember szivesen keresett menedéket, hamar megnépesedett, kitűnik Ditmar salcburgi érseknek, Arnulf királytól kapott privilegiumából, mellyel feljogosították hogy Pécsset atdót és vámot szedhet, minél több szőlőt ültethet s e birtokokban megerősítettik; e szerrint Baranya Németország tartománya levén, mind addig

még Arnulf élt, a magyarok foglalásaitól szerződésileg biztosítva volt.

Régészeti tekintetben e kor kevésbé gazdag. Gyűjteményekben következő e korbéli baranyai és pécsi leletek vannak; 1. Különféle veretű barbar ezüst és rézpénz, góth, longobard, quad pénzek. Az avarok is használtak pénzt, ezüst pénzeik igen aprók réz pénzeik nagyobbak, de mind szabálytalan alakúak, mindkét oldalon a chiui-hoz kissé hasonló keleti írás jelekkel. Birok e korból frank pénzel és egy frank királyi tallérral. Érseki pénzekkel is rendelkezem, e korbéli szalczburgi veréssel, mely pénzek nem tartoznak a nagy ritkaságok közé.

Fegyverzet és fegyverekből említendők: Egy páncél ing, s ez ellen fegyverül használt vékony tőr, mely a drót páncél likacskaiba beférkőzött, találatott a jágonoki várban — e tárgyakat frank eredetűeknek tartom. Fordulnak elő e korbéli német sisakok, alabárdok és kardok, néha egészben többnyire töredékekben. Gyűjteményekben egy tőr szerű kardot is e korbéli frank vagy német kardnak tartok; nem lehetetlen azonban, hogy későbbi, mert e kard későbbi időben is előfordult.

Vidékeink Arnulf haláláig békés életet éltek, míg a magyarok e vidékeket s az egész régi Pannoniát meghódítván, ismét mozgalmas idők következtek.

V. Ú j a b b k o r.

Arnulf fejedelem halálával s a frank-német birodalom pannoniái részének elestével megyénk területeinek örökébe, Árpád hadai és nemzetségei léptek.

A magyarok a pannon területekre igényt tartott bolgár és szerb népeket több elhatározó csatában megvervén Pannoniát végkép elfoglalták; s részint a már talált római várak egy részének fentartása részint újból emelt erősségek és földvárak megszállása által e területeket hatalmukban is tartották.

Különösen Baranyát tekintve a magyarok a követ-

kező várakat tartották mint sztratégiai pontokat megszállva ; Pécssett mint fallal erősített kulcsos várost, Szekcsővárt, Kőszegvárt, Baranyavárt, Pogányvárt. Márévárt, Bélavárt, Pécsvárt és Dáróvárt. Pogányvár, Márévár, Bélavár, Pécsvár kivételével, melyek magyar eredetű várak voltak, előbbieket római eredetűek.

Ezen várak az Árpád korban vagy nemzetség-fők vagy egyházi testületek vagy személyek által tartattak fön.

Czéljuk volt, a pogány időben fentartott rabló had-áratokból összegyűjtött zsákmányt elhelyezni, s többnyire minden körülmények közt a falak vagy földerődítmények közt biztonságot fentartani s újabb akcióra szervezkedni!

E kisebb nagyobb várak miként az alapfalakból láthatni többnyire a római castellumok mintájára négyszögben épült szegletes sarok tornyokkal ellátott, de lőréskekkel még nem, hanem csak fokokkal biró szilárd falazatu, vagy földépitmények voltak.

Régészeti tekintetben a várakon kívül a régi templomok említendők melyek vagy góth vagy romanizált stilben épültek. Kétségtelen, hogy a frank-német hódoltság idejében az itt divott és Nagy Constantin idejétől épült keresztény templomok római stílját a restaurálások alkalmával góthizálva vagy megváltoztatták, vagy egybevegítették, mi némely templom román stíljén világosan észrevehető. Hogy közeli példát említsek, nem halgathatom el, hogy a pécsi székesegyház építése aikalmával eszközölt régi törmelék eltávolítása alkalmával több régi csúcsives góthizlésű faragott követ találtak, melyekből egyet elkértem eltevés végett, e kődarab nem mánfai sárgakő, hanem a mostani templom anyagához hasonló fehér kő, s nincs kizárva hogy e kő a legelső, a frank-német időszakban épült templom maradványa.

Köztudomásu, hogy az Árpád korban a székestemplom román stilben készült, míg ez izlés a század elején kivitt restauráció alkalmával ismét góth izléssel vegyített, mely hiány azonban a műizlésről nem kevésbé ismert

ez idő szerinti megyés püspök úr által helyrehozott. — Említésre méltó a cserkúti templom, mely állítólag az Árpád korból venné eredetét, stilje a legegyszerűbb góth stíl.

A szobrászat és vésnök művészet az Árpád korban nem magas fokon állott. Az e korbéli pénzek melyek mind az említett várakban, mind szórványosan a megye különböző helyein előfordulnak s egy 1303 évből, tehát az Árpád kor végéről származó káptalani pecsét, kivétel nélkül oly kezdetlegesek és gyenge kivitelűek, hogy lehetetlen az ezen kornak a római kor után nagy hanyatlását egy tekintetre át nem értenünk.

A festészet is a római művészetnek degenerált utánzata, miként e korbéli freskoknak a római e fajú festményekkel összehasonlításából kitűnik.

E korbéli ingóságok a következőkben sorolhatók elő, melyek az említett várak vagy csata helyek s egyéb telepeken találtak: Ezüst és réz pénzek Szt. István, Kálmán, harmadik Béla, első László, harmadik és negyedik Béla, kun László, második és harmadik Endre királytól. arany pénz az Árpád korban elő nem fordul. Egy nagyobb Árpád-kori pénzlelet találtak Baksa mellett 30 évvel ez előtt, egy kisebbalakú bögrében Szt. István, Salamon és Aba Sámuel féle pénzek kerültek napvilágra; e lelet Pestre került.

Fegyverekből előfordul a nyilhegy, az egyenes két élű és hajtott egy élű kard valamint a csata bárd és fókos. végre a buzogány.

Ékszerekből a gyűrű e korban szintén előfordul, különösen a keresztény korból találhatók néha gyűrűk ezüst, réz és aranyban is mindenkor valami vallásos jelentőségű vésettél, u. m.: a husvéti bárány, vagy a Szt. háromság monogramja; egyéb ékszer ritkábban fordul elő.

Edényekből magyar tipikus darabot nehéz az egyéb származású edénytől megkülönböztetni. A magyarok nomád nép lévén, díszedény vagy sokféle és kényelmi szolgáló-edényt nem, csak is szükséges kevés számú edényt

tartottak, igen valószínű tehát hogy az itteni letelepedéssel midőn már kényelem és később már fénynek is engedtek tért, az itt még szokásban volt római és frank-német alakokat és műveket is átvették.

Réztárgyakból szintén edény és szerszám dísz említendő. Kantárdiszek, boglások, kengyelek különféle alak és diszitással fordulnak elő e korból.

Ruházatból e korból alig őriztetett meg valami megjelenéskből; e nembeli régiséget felmutatni képesek nem vagyunk.

Vegyes házbeli királyaink alatt ismét kezdett a kultúra emelkedni. Már Róbert Károly alatt változott a közjogi helyzet; az adomány rendszer rendszeres és általános intézménnyé tétetett s a mindinkább kifejlett lovagszellemmel hozatott kapcsolatba. Ez intézkedés azt eredményezte, hogy újabb adományos családok teremtetvén a fő és közép rendű nemesség ily értelemben mindinkább szaporított, ennek ismét az volt eredménye, hogy ily családok szaporodásával az ipari és művészeti szükséglet is emelkedett. Ez időn túl már nem csak a püspöki székhelyek és zárdákban üzetett a tudomány és művészet, hanem ily irányban érzék már a világi elemet is vezérelte.

Újabb templomok és zárdák, várak és kastélyok emeltettek, a lovag játékokkal a ruhák fegyverek és lószerszámokbani fényezés fejlett ki ily szellemtől vezéreltetve e korbéli nemesség az ipart és művészetet fokozatosan felvirágoztatta.

E kornak kimagasló két királya Nagy Lajos és Hunyady Mátyás a tudomány s művészetnek állított nagyszabású intézményeivel a régészetnek megbecsülhetetlen kincs-házat hagytak volna hátra, ha e kornak utolsó nemzedékei átkos secessió miatt nemzetünket minden kincseivel II. Lajos király alatt a vad Ozmanok martalékaivá nem ejtetik.

E korbéli építmények közül kiemelendők, a még újabban épült Siklós, Sársomlyó, Szász és Kantavár kissebb nagyobb várak. Ezen várak közül legjelentékenyebb az

Árpád kor végén a tradíció szerint Siklós család által építetett vár, mely azonban csak Gara által építettett ki nagyobb szerű védművé. A vár külső és belső várból áll, szegletes és kerekded sarok tornyokkal ellátva minden várfal szegletén. A külső vár alakja öt szögű.

A belső vagy fellegvár az elővárnál jóval magasabb szabálytalan négyszögű, magas, felvonó hiddal ellátott szilárd anyagu építmény, melynek bástyáin belől, a szintén négyszögben épült várkastély emelkedik. Ezen vár valamint Pécsnek újabb koru falai már lőrésekkel birnak. Különösen Pécs falainak újabb részei kőr redouttokkal és több helyen felvonó hidakkal láttattak el. Ily felvonó hidak helyei még az új fürdőbe vezető bejárat mellett emelkedő kőrtorony és a Papnövelde utca végén levő Lang fésűs ház mögötti szegletes torony falán láthatók.

E korban keletkeztek Pécsen és a megyében benczések, ágostaiak, domokosiak, pálosok, karmeliták, Ferencziek s a János lovagrendűek rendházai, melyek részben terjeszkedtek, részben újból alakultak, mert a tatár dúlás miatt régi szerzeteik feldulattak. E szerzetek templomai többnyire góth stilben valamely más modorral elegyítve épültek. Különös emlékezést érdemel a Nagy Lajos által alapított, a benczések kezelésére bizott pécsi egyetem, mely közvetlenül a déli várfal mellett a régi püspök kert területén állt, a zárda templom pedig a mai nőegylet átellenében lévő házak területén állott, melynek egyik oldalfala ma is látható. Ezen hajdani egyetemnek epigrammája a püspökkert falazatának bontása alkalmával töredékben megtalálható, rajta világosan az akademia végszavai olvashatók, s a könyv mint a tudomány s a csillag csoportmint a művészet jelképzője rajta láthatók: Az építési izlés e korban váltakozva góth, román s már rainesance is volt.

E korbéli régiségek a következők: A pénzek már tökéletesebb alakokat mutatnak s Róbert Károlytól kezdve már az arany is pénzverésre használtatott, tehát I. Károlytól kezdve a bimetalikus rendszert használtuk; e kor-

beli királyok pénzei megyénkben és a város területén is találtak.

E korbéli buzogány, kard, nyíl-hegy, pánczél, csatafokos és alabárd, lándzsa és tőr különféle változatban előfordul. E kor végéről már kezdetleges lőfegyvereket s ágyut és kő ágyu golyókat találunk.

Ékszerek közül különösen említendők a harcosok gyűrűi, melyek a várhelyeken előfordulnak, az anjou liliom és a Hunyady család holló monogramjával. Az arany, ezüst és réz edények különböző izlésben és alakban fordultak elő, amint az előállító tudománya magával hozta. Végre említésre méltó a különféle kegy-érem és kereszt, melyek rendszerint olvasó-füzérek kiegészítő részei voltak. E kegyérmek különféle nagyságban ércből és változatban fordulnak elő, az Árpád kort megelőző időből a mult század végéig; fordul elő ezek közt összeütt érem is, mely török tárgyak mellett találtak s így valószínű, hogy az illet török kéz profanizálta. Különösen érdekesek ezek közt a talizman kereszték, részint a kereszties hadjáratokból kettős kereszt alakban, részint későbbi török hadjáratok idejéből szent Ulrich védszent tiszteletére, mely keresztet a harcosok magukon hordották; tény az, hogy ily kereszték mellett kard vagy sarkantyú darab rendszerint előfordul.

E korbéli ruhadarabot megyénkben szintén nem őrzött meg senki; egykoru rajzok és leírások úgy az árpádkori mint e korbéli öltözékekről ismertetést nyújtanak. Végre említésnélkül nem hagyhatom, miszerint a pécsvárad járásban egy nagyobb lelet Nagy Lajos király korbéli lengyel ezüst pénz; és Pécsen a vízvezetéki cső hálózat lerakása alkalmával szintén Nagy Lajos idejébéli magyar pénz lelet történt. E kor a gyászos mohácsi csata vesztéssel záródik le, melynek emlékéül a pécsi elhullott akadémistáknak hadi emléke: egy zászlónyel őriztetik.

A mohácsi csatavesztéssel kezdődik a német-római császárok mint magyar királyok uralkodása.

A magyar banderialis rendszer megszűnével, a rendes

hadsereg eszméje lépett előtérbe. E korbeli királyok táborában a hadsereg dualizmusa szakadatlanul kifejezve volt.

E kor ismét a hanyatlás korának mondható a török kiűzéséig. A törökök dulásai és szakadatlan invasiója egyfelől, belvillongások más felől a nyomornak szünni nem akaró lánczolatát teremtették; a mi haladás az előző korban történt, a török uralom alatt elpusztult. A török nyomor mellett még a krimi tatárok portyázó rabló-betörései és a kurucz-labarcz mozgalom is sokszorozták a szerencsétlenséget, míg végre megyénk s a város a török uralomtól 1689. évben megszabadulván, ez időtől 1848. évig békésebb időket élt.

Az európai liberalis mozgalmakból Magyarország sem maradhatott ki s az 1848-iki átalakulás nem csak a politikai életben teremtett nagy átalakulást, hanem a tudomány és az ipar minden nemei is azon megkötöttségtől mely ezeket nagyobb szabásu és merészebb alkotástól viszatartotta, megszabadulván, a jogosított tért elfoglalták.

Az ipar és művészet már e kor elején is a töröktől mentes részeken többnyire német mesteremberek által üzemeltetett, de ezek működési köre oly csekély volt, hogy szóra alig érdemes és többnyire a német zsoldos csapatok szükségletei fedezésére szolgáltak.

E korbeli építészeti régiségeink is csak a török dulás utáni időből valók, mert a törökök még a talált keresztény templomok nagy részét is elrontották, s ezek anyagából új védműveket, vagy mecseteket építettek, ezek azonban a veszteséget nem pótolták.

Török mecset Koller szerint Pécsen 22 darab volt. Ezek közül a város templomi s a lőpor torony a régi minaret nélkül a kórház kápolna mecset azonban minarettel még épségben fenn állanak. Nagyobb szabásu török építkezés gyanánt a török vízvezeték említendő több fürdőhelylyel; ily fürdőhely a mai kölcsönös segély-egylet palotája helyén és a Ferenczrendiek kertjében állott. Egyéb török régiség közül említendőek: arany ezüst és réz-

pénzek, az e korbeli császároktól, lószerszám, disz, lópatkók, kardok, több ezüst gyűrű, melyek közül egy nagy lapos fejű gyűrűn egész korán mondatok vannak, pecsétnyomó török felirással, török telepen talált kapa és kalapács.

A törökök kiűzése után a hadsereg már egyedül zsoldos katonaságból állván a hadvezénylet szükségéhez képest a családi magánvárat hadászati tekintetben elejtették lemondotta. Az elősorolt várak közül egyedül Siklós és Pécsvárad állanak fenn, a többi nagyobb részt lerontatott.

A török dúlás alatt lerombolt templomok a török kiűzése után külföldi mesterek által német rainsance, góth avagy a kettőből vegyes stílusban építették ezek mellett különösen nagyobb magánépületeken a rokoko-stílus is fellépett. Ily különböző ízlésben épültek urilakok is. Belyén, Bükösdön, Görcsönyben, Szt.-Lőrincen, Baarban, és Somberken, Mohácson, Szt.-Lászlón, Hidasdon, Nádasdon a megye székháza és a papnövelde portáljai is stílusban vannak.

E korbeli régiségek között igen sok német eredetű tárgy található, porosz, szász, vürtembergi, bádeni, bajor kézművesek telepedtek le hazánk baranyai részeiben s különösen Pécsen, a tisztán magyar mesterség a varga és szabó szűcs és szűrszabóra szorítkozott.

E korbeli leleteket következőképpen adhatjuk elő: A pénz leletek és emlékek közt minden királytól arany, ezüst és rézpénzek különféle súlyban fordulnak elő; különösen I. Lipót királytól kezdve emlék érmek is verettek különféle ércből; mind e pénzek és érmek kivitele kielégítő, néha már művészi, találtak szász, bajor és egyéb német, tatár és kurucz pénzek, ékszerek, arany és ezüsből edények s egyéb tárgyak, külföldi ékszerészek, ritkábban, magyar ötvösök által készítették, s ez okból az ízlés is többnyire a külföldről behozott olasz vagy német rainsance vagy rokoko ízlés lehetett.

Fegyverek e korból nagy változatosságban fordulnak

elő: Lándzsák, alabárdok görbe és egyenes kardok, páncélok, sisakok, sarkantyuk, zablák, kengyelvasak, fej, mell és láb vérték és paizsok. Lőfegyverek: kézi lőfegyver, tűzserpenyővel, ugyanez kova lakattal, lőfegyverek szurony-nal gyutacstüzelésre különféle változatban. Ezekhez tartoztak a kő és ólom golyók. Ágyuk különböző nagyságban és mozsarak; az ezekhez tartozott golyók telt vagy üres ágyu golyók, kartácsok és bombák; voltak kézi bombák is a granatos ezredek számára.

A közhasználatu edényekben e korban ugyszólva napjainkig a porcellán feltalálását kivéve nem nagy haladás volt észlelhető. Az edények közönséges agyagból vagy fehér földből a mester előtt ismert alakokra különböző mázzal finom vagy kevésbé finom kivitelben készültek a későbbi kőedény még nem képzett nagyhaladást, ujabban azonban a porcellán és majolika gyártmányok az előbbi iparterményeket a közforgalomból nagy részben kiszorították.

Ruházati tárgy e korból e megyében alig takarított meg valami; egyházi öltönyökben azonban a székes templom gazdag kincstárral rendelkezik.

Megemlítendő még hogy e század elején már papír pénz is hozatott forgalomba az ugynevezett bécsi valuta, mely fekete bankó gyászos emlékü melléknévvel e megyében is sok embert megkárosított.

E régiségek gyűjteményekben nagyrészt előfordulnak.

Az 1848. évtől fejlődött gyárpar termékei, melyek a régi kézmű ipar alkotásai helyébe léptek, mint szemünk előtti közforgalmi tárgyak régiség számba nem jöhetnek s így ez értelemben még becsrel nem bírnak; ez okból e műnek legujabb időbeli anyaga kimerülvén, ily értekezés folytatása egy ujjab század végére halasztandó lesz.

V. S. L. M.

Ex libris
Prof. Csek

37642